

เรื่องหนอ

พระราชสุทธินิพนธ์

D054

คำว่า หนอ นี้ พุทธบริษัทผู้ที่ไม่ได้ศึกษาเล่าเรียนบาลีมา ย่อมจะต้องมีความข้องใจสงสัยไปตามวิถีจิตเจตสิกของตนต่างๆ นานา บางท่านก็อาจจะคิดไปต่างๆ ในทางเป็นบุญเป็นกุศล บางท่านก็อาจจะคิดไปในทางไม่ดีไม่งาม เป็นบาปเป็นอกุศล บางท่านก็อาจจะวางตนเป็นกลางเฉยๆ คือฟังหูไว้หู ฝ่ายท่านที่เป็นมหาเปรียญได้ผ่านการเรียนบาลีไวยากรณ์แปลธรรมบท แปลมงคลที่ปณี เป็นต้น มาดีแล้ว ก็คงจะเข้าใจดีอยู่แล้ว ข้าพเจ้าได้ถูกถามเรื่องหนอนี้มามากต่อมากแล้ว บางท่านก็ตั้งใจให้ข้าพเจ้าเป็น อาจารย์หนอ หรือ หลวงพ่อหนอ ก็มีบางท่านก็เอาไปล้อเลียนกันเล่นเป็นของสนุกไปได้ บางท่านก็อยากมาทดลองดู บางท่านก็ว่าปู่ย่าตายายของตนไม่เคยได้รู้ได้เห็น และบางท่านก็เกลียดหนอเสียจริงๆ ก็มี

ข้าพเจ้าได้เทศน์เรื่องหนอนี้มาหลายครั้งแล้ว เมื่อมีผู้ถามก็ตอบไปตามหลักฐาน เหตุผล ตัวอย่าง และความเข้าใจอันเกิดจากการศึกษาทั้งภาคปริยัติและภาคปฏิบัติผสมกัน พูดแล้ว เทศน์แล้วก็หายไป อยากจะให้คำพูดนั้นคงเป็นอนุสรณ์อยู่ต่อๆ ไป โดยเข้าใจว่าจะเป็นประโยชน์ แก่ผู้ใคร่ต่อการศึกษบ้างไม่มากนักน้อยเท่าที่สติปัญญาของข้าพเจ้าจะเรียบเรียงได้ เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงได้เรียบเรียงเรื่องหนอนี้ขึ้น โดยตั้งเป็นคำถาม คำตอบ ตัวอย่าง หลักฐาน เหตุผลดังต่อไปนี้

ถาม คำว่า “หนอ” เป็นภาษาอะไร?

ตอบ เป็นภาษาไทย

ถาม ถ้ายทอดมาจากภาษาอะไร?

ตอบ จากภาษาบาลี

ถาม เดิมมาจากศัพท์บาลีอะไร?

ตอบ มาจากศัพท์บาลีว่า วต (อ่านว่า วะตะ)

ถาม ตัวอักษร ๒ ตัว คือ ว + ต นี้จากศัพท์ที่แท้จริง ตามอักษรศาสตร์ เป็นมาอย่างไร?

ตอบ เป็นมาอย่างนี้ คือ

ว มาจาก วรรณสังสารี แปลว่า วรรณสงสาร ย่อเป็น ว

ต มาจาก ตาเรติ แปลว่า ยังสรรพสัตว์ให้ข้าม ย่อเป็น ต

ต่อกันเข้าเป็น “วรรณสังสารี ตาเรติติ = วโต แปลว่า ธรรมใดยังสัตว์ทั้งหลายยอมให้ข้ามซึ่งวรรณสงสาร เพราะเหตุนั้น ธรรมนั้นชื่อว่า วต

วต นี้เป็นคำย่อคู่คำย่อในภาษาไทย ภาษาต่างประเทศ เช่น ม.จ.ร. อ.จ.ร. U.S.A. เป็นตัวอย่าง

หมายความว่า วต นี้เป็นชื่อของธรรมที่สามารถยังบุคคลที่ปฏิบัติตามให้ข้ามพ้นจาก วัฏฏะ ๓ และสงสาร ๓ คือสามารถยังผู้นั้นให้ถึงมรรค ผล นิพพาน ได้อย่างแน่นอน

วัฏฏะ แปลว่า วน มีอยู่ ๓ ประการ

๑. กิเลสวัฏฏ วนคือกิเลส
๒. กรรมวัฏฏ วนคือกรรม
๓. วิปากกวัฏฏ วนคือวิบาก

สงสาร แปลว่า ท่องเที่ยวไปมีอยู่ ๓ อย่าง

๑. เหฏฐิมสงสาร สงสารเบื้องต่ำ ได้แก่ อบายภูมิ ๔
๒. มัชฌิมสงสาร สงสารท่ามกลาง ได้แก่ มนุสสภูมิ เทวภูมิ
๓. อุปริมสงสาร สงสารเบื้องสูง ได้แก่ รูปภูมิ อรูปภูมิ

ถาม หนอ มีมาแต่เมื่อไร?

ตอบ มีมานานแล้ว ดั่งใจความย่อต่อไปนี้

เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่ที่เวฬุวัน ท่านพระสารีบุตรเถระเจ้า
ปรินิพพาน ณ ห้องที่ท่านเกิด ในหมู่บ้านนาลกะ เมื่อวันเพ็ญเดือน ๑๒ พระมหาโมค
คัลลานะ ปรินิพพานในวันสิ้นเดือน ๑๒ พระพุทธองค์ทรงพระดำริว่า เมื่อคู่อัคร
สาวกปรินิพพานแล้วอย่างนี้ แม้เราก็จักปรินิพพานในเมืองกุสินารา เสด็จจาริกไป
โดยตามลำดับจนถึงเมืองนั้น เสด็จบรรทมด้วยพระอนุฐานไสยา เห็นพระแทน
หันพระเศียรทางอุตตรทิศ ระวังไม้สาละทั้งคู่ ครั้นนั้นพระอานนท์เถระเจ้า กราบทูล
อ้อนวอนพระองค์ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเจ้า อย่าได้เสด็จ
ปรินิพพานในเมืองเล็กๆ นี้ เพราะเป็นเมืองดอน เป็นเมืองเขิน เป็นเมืองกึ่ง เชิญ
พระองค์ปรินิพพาน ณ เมืองใหญ่ เช่น จัมปาคะ เมืองราชคฤห์ เป็นต้น” พระศาสดา
ตรัสว่า “อานนท์ เธออย่ากล่าวว่ นครนี้เป็นเมืองเล็กๆ เมืองดอนเมืองกึ่งเลย
เพราะว่าครั้งก่อนในรัชกาลพระเจ้าจักรพรรดิสุทศนะ เราอยู่ในเมืองนี้แวดล้อมด้วย
กำแพง ๑๒ โยชน์ เป็นมหานครมาแล้ว” พระเถระกราบทูลอาราธนาเมื่อทรงนำอดีต
นิทานมาตรัสมหาสุทศนะว่า

ตथा ปน มหาสุทศสนิ สุธมฺมปฺปาสาทา โอตริตวา ในครั้งนั้น เมื่อพระ
นางสุภัททาเทวีทอดพระเนตรเห็นพระเจ้ามหาสุทศนะ เสด็จลงจากปราสาทสุธัมมา
เสด็จบรรทมโดยอนุฐานไสยา โดยพระปรัศเปลื้องทักษิณเห็นพระแทนอันควร
ล้วนแล้วไปด้วยแก้ว ๗ ประการ อันราชบุรุษจัดไว้ในป่าตาล จึงกราบทูลว่า ข้าแต่
พระทูลกระหม่อมพระนคร ๔๕๐๐๐ มีราชธานีกุสาวดีเป็นประมุขเหล่านี้ เป็นของ
ทูลกระหม่อม โปรดทรงพอพระฤทัยในพระนครเหล่านี้เถิด

พระเจ้ามหาสุทศนะตรัสว่า เทวีย่าได้พูดอย่างนี้เลย จงตักเตือนฉันอย่าง
นี้เถิดว่า “พระองค์จงกำจัดความพอใจในมหานครเหล่านั้นเสียจงได้เถิด อย่าทรง
กระทำการหวังใยเลย” ตรัสตอบว่า “เราต้องตายในวันนี้” ทนไคนั้นพระเทวีก็ทรงพระ
กรรแสงเข็ดพระเนตร สตรี ๔๕๐๐๐ นางก็พากันร้องไห้รำไร พวกอำมาตย์ราช
บริพารก็ไม่สามารถจะอดกลั้นไว้ได้ พากันร้องไห้ระงมไปหมด พระโพธิสัตว์ทรงห้าม

คนทั้งหมดว่า อย่าเลยสูญทั้งหลาย อย่าได้ส่งเสียงไปเลย แล้วตรัสเตือนพระเทวีว่า เทวีเธออย่ากรรแสงเลย อย่ารำไห้เลย เพราะสังขารคือรูปนามเชื่อว่าเที่ยงสักเท่า เมล็ดงาไม่มีเลย ทุกสิ่งทุกอย่างไม่เที่ยงมีความสลายเป็นธรรมดาทั้งนั้น เมื่อจะทรง ส่งสอนพระเทวี จึงตรัสเป็นคาถานี้ว่า

อนิจจา วต สงขารา อุปปาทวยธมฺมิโน

อุปปชฺชิตฺวา นิรุชฺฌนฺตุ เตสํ รูปสโม สุโข

“สังขารคือรูปนามทั้งหลายไม่เที่ยงหนอ มีความเกิดขึ้นและเสื่อมไป เป็นธรรมดา เกิดขึ้นมาแล้วก็ดับไปแตกไป ตายไป การเข้าไปสงบระงับแห่ง สังขารเหล่านั้นเสียได้เป็นสุขแท้” ดังนี้

อธิบายขยายความตามอรรถคาถา

มีอรรถอธิบายว่า ดูกรสุภัททาเทวีผู้เจริญ สังขารทั้งหมดทั้งที่มีวิญญาณ และหาวิญญาณมิได้ ไม่เที่ยงเลย เพราะมีความเกิดขึ้นและเสื่อมลง สลายไปเป็น ธรรมดา เป็นไปชั่วขณะ เปลี่ยนแปลงไปได้ไม่ยั่งยืน เป็นของหวั่นไหวแปรผันไร้สาระ เป็นของหลอกลวงดุจพยับแดดและฟองน้ำ ถ้าสังขารเหล่านี้สงบระงับคือถึงพระ ปรีนิพพานอย่างเดียวก่อนนั้น จึงจะเป็นสุขแท้โดยส่วนเดียว

เมื่อพระเจ้ามหาสุทศนะ ทรงยึดออกแห่งเทศนาด้วยอมตมหานิพพาน ประทานโอวาทแก่พระมหาชนนีที่เหลือว่า ท่านทั้งหลาย จงรักษาศีล จงรักษาอุโบสถ ธรรมเถิด แล้วได้สวรรคตไปสู่เทวโลก

พระองค์ทรงประชุมชาดกว่า สุภัททาเทวีในครั้งนั้นได้มาเป็นมารดาราहुล ขุนพลแก้วได้มาเป็นราहुล บริษัทที่เหลือได้มาเป็นพุทธบริษัท ส่วนพระเจ้ามหาสุ ทศนะได้มาเป็นเรตถาคคตนี้แล

ตามที่แสดงมานี้ ก็ชี้ให้เห็นได้เด่นชัดแล้วว่า วต แปลว่า หนอ และหนอนี้ ได้มีมานานแล้ว

ถาม คำว่า หนอ ซึ่งเป็นพระพุทฺธพจน์ ปราภาวว่าพระพุทฺธองค์ได้ตรัสไว้มี
ปราภาวอยู่ในที่ไหนบ้าง?

ตอบ ๑.ปราภาวอยู่ในธัมมจักกัปปวัตตนสูตร ซึ่งเรียกว่าปฐมเทศนา คือ
เทศน์กัณฑ์แรกในโลก พระพุทฺธองค์ได้ตรัส วต ซึ่งแปลว่า หนอ ไว้ว่า

ÍÚÒÊÔ Çµ âÀ â;³Ú·ÑÚâ

ÍÚÒÊÔ Çµ âÀ â;³Ú·ÑÚâ

โกณฑัญญะ ได้รู้แล้ว หนอ

โกณฑัญญะ ได้รู้แล้ว หนอ

๒.ปราภาวอยู่ในพระไตรปิฎก เล่มที่ ๒๕ หน้า ๒๐ ว่า

Í·ÔÃí ÇµÃí ;òâÂ »ÇÖ Í,ÔàÊÉÚÊµÔ

©Ø±â± íà»µÇÔÚÒâ¹ ¹ÔÃµÚ¶íÇ ;ÃÔŞÚ±Ãí

ร่างกายนี้ถูกทอดทิ้งไว้เพราะไว้วิญญูณ ไม่นานหนอ จักต้องทับถม
แผ่นดิน ดุจท่อนไม้อันไม่มีประโยชน์ ฉะนั้น

๓.ปราภาวอยู่ในธรรมบทภาค ๖ ว่า

ÊØÊØçí Çµ ³ÕÇÒÁÐ àÇÃÔà¹ÊØ íàÇÃÔâ¹

àÇÃÔà¹ÊØ Á¹ØÊÚàÊÊØ ÇÔËÃÒÁ íàÇÃÔâ¹

บรรดาคนทั้งหลาย ผู้มีเวรต่อกันและกัน เราไม่มีเวรเป็นอยู่สบายดีหนอ
เมื่อพวกมนุษย์มีเวรต่อกันและกัน เราไม่มีเวรเป็นอยู่สบายดีหนอ

ÊØÊØçí Çµ ³ÕÇÒÁ ÍÒµØàÃÊØ Í¹ÒµØÃÒ

ÍÒµØàÃÊØ Í¹ØÊÚàÊÊØ ÇÔËÃÒÁ Í¹ÒµØÃÒ

บรรดาคนทั้งหลาย ผู้กระสับกระส่ายเพราะกิเลส เราเป็นผู้ไม่
กระสับกระส่าย เพราะไม่มีกิเลสเป็นอยู่สบายดีหนอ

เมื่อพวกมนุษย์กระสับกระส่าย เราไม่กระสับกระส่าย เป็นอยู่สบายดีหนอ

ÊØÊØçí Çµ ³ÕÇÒàÁ ÍØÊÚÊØà;ÊØ Í¹ØÊÚÊØ;ò

ÍØÉÚÉØà;ÉØ Á¹ØÉÚàÉÉØ ÇÔËÀÒÁ Í¹ØÉÚÉØ;Ò

บรรดาคนทั้งหลาย ผู้ชวนขวายเป็นคุณ & เราเป็นอยู่สบายดีหนอ
เพราะไม่มีการชวนขวาย ไม่มีการแสวงหากามคุณ & เมื่อพวกมนุษย์แสวงหากาม
คุณ & เราไม่แสวงหา เป็นอยู่สบายดีหนอ

๔.ปรากฏอยู่ในประไตรปิฎก เล่มที่ ๒๕ หน้า ๔๒ ว่า

ÉØÉØçí ÉÇ ºÖÇÒÁ àÂÉ¹Úá¹ ¹µÚ¶Ò ;ÒÚ¹í

»ÖµÒÀÒ;ÚçÒ ÀÇÔÉÉÒÁ à·ÇÒ ÍÒÀÉÚ ÉÀÒ Á¶Ò

กิลสเครื่องกังวลไม่มีแก่เราทั้งหลาย เราทั้งหลายเป็นอยู่สบายดีหนอ เรา
มีปิติเป็นอาหารใจ ดุจเทวดาเหล่าอภัสสรา ฉะนั้น

๕.ในอรรถกถาแห่งมหาสติปัฏฐานสูตร ท่านเล่าเรื่องไว้ว่า พระปิติมัลลเถร
ในเวลาเป็นคฤหัสถ์ได้ถือธงถึง ๓ รัชกาลมาสู่ตามพบปัญณีปทวิป ได้ฟังธรรมเกิด
ความเลื่อมใสได้บรรพชาอุปสมบท พากิษุ ๓๐ รูป ไปเจริญกรรมฐานอยู่ในป่า
ท่านเดินจงกรมจนเท้าแตก เมื่อเดินไม่ได้ก็คลานจงกรม นายพรานไปหายิงเนื้อ
เข้าใจว่าเป็นเนื้อจึงซัดหอกไปถูกท่าน ท่านถอดหอกออกแล้วเอาหญ้าแห้งปิดปาก
แผลไว้ ให้เพื่อนประคองลุกขึ้นนั่งฟังก้อนหิน เจริญวิปัสสนากรรมฐาน จึงได้บรรลุ
เป็นพระอรหันต์จึงได้แปลงอุทานนี้ว่า

ภาสิติ พุทฺธเสฏฺฐสฺส สพฺพโลกคฺควาทิโน
น ตุมฺหากมิตฺ ฐปฺ ตํ ชเหยฺยยาก ภิกฺขโว
อนิจฺจา วต สงฺขารา อุปฺปาทวยธมฺมิโน
อุปฺปชฺชิตฺวา นิรุชฺฌนฺติ เตสํ ฐปฺสโม สุขโ

พระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐสุด มีปกติตรัสที่สุดแห่งโลกทั้งปวงได้ตรัสไว้ว่า
“ภิกษุทั้งหลายรูปนี้ไม่ใช่ของเธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงละรูปนั้นเสีย สังขารคือรูป
นามไม่เที่ยงหนอ มีความเกิดขึ้นและดับไปเป็นธรรมดา เกิดขึ้นแล้วก็ดับไป ถ้ารูป
นามเหล่านั้นสงบระงับดับเสียได้จากวิภูฏสงสาร เพราะถึงนิพพานเป็นสุขแท้”

๖. ในสุชาติชาตกก็มี นนอ ปรากฎอยู่ดั่งนิทานต่อไปนี้

มีเรื่องเล่าไว้ว่า เมื่อพระพุทธองค์ประทับอยู่ในพระเชตวันมหาวิหาร ภูมพิคนหนึ่ง บิดาตายเที่ยวบ่นเพื่อไปจนไม่สามารถจะบรรเทาความโศกเศร้าได้ พระศาสดาทอดพระเนตรเห็นอุปนิสัยแห่งโศดาปัตติผล จึงเสด็จไปยังเรือนของเรา ประทับนั่งเหนืออาสนะที่เขาปลูกไว้ ตรัสถามว่า อุบาสก ท่านเศร้าโศกเสียใจหรือ เขาทูลท่านว่า ถูกแล้วพระเจ้าข้า พระองค์ตรัสถามว่า คุณ! โบราณบัณฑิตทั้งหลาย ฟังถ้อยคำของบัณฑิตแล้ว เมื่อบิดาตายไม่พากันเศร้าโศกเลย ภูมพิคนนั้นจึงทูล อารานนาให้ทรงเล่าอดีตนิทานให้ฟัง พระองค์ทรงเล่าว่า

ในอดีต พระโพธิสัตว์บังเกิดในเรือนของภูมพิคน มีนามว่า สุชาติกุมาร เมื่อสุชาติกุมารเจริญวัย ปลูกได้ตายลงไป นับตั้งแต่ปลูกตายไปแล้ว บิดาของสุชาติกุมารมีแต่ความเศร้าโศก ก่อสอุปขึ้นในสวนของตน นำอัฐิมาบรรจุไว้ เดินร้องไห้บ่นเพื่อพิไร รำพันเวียนรอบเจดีย์ ไม่อาบน้ำ ไม่แต่งกาย ไม่บริโภคอาหาร ทั้งไม่ทำการงานเลย สุชาติกุมารผู้เป็นลูกชายเห็นพ่อเป็นเช่นนั้น จึงคิดหาอุบายแก้ไขด้วยสติปัญญาของตน คือเมื่อพบโคตายตัวหนึ่งนอกบ้านก็นำหญ้า น้ำมาวางไว้ข้างหน้าร่างโคตายนั้น กล่าววว่า ท่านจงเคี้ยวกินจนดื่มน้ำเสีย ประชาชนเห็นเขาจึงถามว่า สุชาติท่านเป็นบ้าไปหรือ ทำไมจึงเอาหญ้า น้ำไปให้โคที่ตายแล้วเล่า? สุชาติกุมารไม่พูดโต้ตอบแต่ประการใดเลย ประชาชนจึงไปบอกบิดาของเขาวว่า บุตรของท่านวิกลจริตคือเป็นบ้าเสียแล้ว พ่อได้ยินคำพูดเช่นนั้นความเศร้าโศกสุดขีดของภูมพิคนก็หายไป ความเศร้าโศกเพราะบุตรปรากฏขึ้นแทนที่ เขาจึงรีบมาถามว่า สุชาติลูกรัก เจ้าเป็นคนฉลาด มิใช่หรือ เหตุไฉนจึงให้หญ้าและน้ำแก่โคที่ตายแล้ว โคที่ตายแล้วจะฟังเป็นมาด้วยหญ้าและน้ำก็หาไม่ บุคคลที่มีปัญญาทราวมจะฟังบ่นเพื่ออยู่ฉันใด เจ้าก็บ่นเพื่อเปล่าไร้สาระเช่นนั้น สุชาติกุมารจึงได้กล่าวตอบว่า ศีรษะ เท้าหน้า เท้าหลัง หาง หูของโคก็ยังมีอยู่ ลูกฟังเข้าใจว่าโคตัวนี้คงฟื้นขึ้นมาได้ ส่วนศีรษะเมื่อเท้าของปู่มิได้ปรากฏอยู่เลย แต่ถึงอย่างนั้น คุณพ่อก็ยังไปร้องไห้อยู่ที่พื้นดินทุกวัน จัดว่าคุณพ่อ

เป็นคนทรมานปัญญาตั้งร้อยเท่าพันทวีมิใช่หรือ ธรรมดาว่า สังขารคือรูปนามทั้งหลาย ล้วนมีความแตกดับไปเป็นธรรมดา เกิดแล้วก็ต้องตายไปอย่างนี้ การร้องไห้รำไร รำพันบ่นเพื่อถึงผู้ที่ตายไปแล้วนั้นไม่มีสาระประโยชน์อะไรเลย

บิดาได้ฟังคำพูดของลูกมีคติเช่นนั้น จึงคิดว่าลูกของเราเป็นคนฉลาด รู้สิ่ง ที่ควรทำทั้งในโลกนี้และโลกหน้า เราสำนึกตัวได้ดีแล้ว จึงพูดว่า พ่อสุขภาพบั้นเกิดลูก รัก ข้อที่ว่า สังขารทั้งหลายทั้งปวงไม่เที่ยงแท้ พ่อทราบดีแล้ว นับแต่วันนี้ไปพ่อจักไม่ เศร้าโศกเลย ลูกได้ถอนความเศร้าโศกของพ่อแล้ว เมื่อจะชมเชยลูกจึงได้กล่าวว่

อาทิตตํ วต มํ สนตํ ฆตลิตตํ ปาวทํ

วารินา วีย โอลิจํ สพพํ นิพพายเย ทริ

เจ้ามารดาเราผู้ถูกไฟ ๑๑ กองติดทั่วแล้วหนอ ให้สงบระงับดับลงไปได้ ยัง ความกระวนกระวายใจทั้งปวงให้เย็นได้ เหมือนกันกับบุคคลที่ดับไฟที่ร้อนระอุให้เย็น ลงได้ด้วยน้ำ ฉะนั้น

ครั้นพระพุทธองค์ทรงเล่านิทานจบลงแล้ว ทรงแสดงอริยสังขารในที่สุด แห่งอริยสังขาร ๘ กุฏุมพีก็ต้องใจอยู่ในโสดาปัตติผล ทรงประชุมชาดกว่า สุขชาติ กุมารในครั้งนั้นก็คือเราตถาคตนี้เอง

๗. ในอหิคุณทิกชาดก ได้กล่าวหนอไว้เช่นกัน มีใจความย่อว่าดังนี้

เมื่อพระพุทธองค์ประทับอยู่ที่พระเชตวันมหาวิหาร ปรารภภิกษุแก่รูปหนึ่ง คือ ภิกษุนั้นบวชเด็กคนหนึ่งเป็นสามเณร แล้วดำเขียนตี สามเณรหนีไปสึก ภิกษุ แก่ไปอ่อนวอนให้มาบวชอีก เขียนตีอีก สามเณรหนีไปสึกอีกเป็นครั้งที่สอง ถึงพระ แก่นั้นจะไปพุดอ่อนวอนสักเท่าไร ก็ไม่ปรารถนาจะแลดูเลย ภิกษุทั้งหลายจึงสนทนา กันในโรงธรรมสภาว่า ท่านทั้งหลาย ภิกษุแก่องค์นั้นไม่สามารถจะเอาเด็กนั้นมาบวช ได้อีก ถึงเขาจะเป็นเด็กก็เป็นคนดี พระศาสดาตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้เธอ

ประชุมสนทนากันด้วยเรื่องอะไร เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลให้ทรงทราบแล้ว จึงตรัสว่า

ภิกษุทั้งหลาย มิใช่แต่ชาตินี้เท่านั้น แม้ในชาติปางก่อน สามเณรนี้ก็เป็นคนดีเหมือนกัน เห็นโทษครั้งเดียวแล้วก็ไม่ปรารถนาจะแลดูอีกเลย และนำอดีตนิทานมาเล่าว่า เมื่อพระเจ้าพรหมทัต เสดยราชสมบัติในเมืองพาราณสี พระโพธิสัตว์บังเกิดในสกุลพ่อค้าขายข้าวเปลือก ได้เลี้ยงชีวิตด้วยการขายข้าวเปลือก หมอญคนหนึ่งจับลิงมาฝึกให้เล่นกับงู ได้ฝึกถึงไว้ในสำนักของพ่อค้าข้าวเปลือก เทียวเล่นมหรสพอยู่ในเมืองสาวัตถีติดต่อดล ๗ วัน พ่อค้าได้ให้ของเคี้ยวของบริโภคแก่ลิงนั้นทุกวัน หมอญเลิกเล่นมหรสพแล้วกลับมา เอาเรือไม้ไผ่นั้นตีลง ๓ ที แล้วพาไปสู่สวนแล้วผูกไว้บนหลังไป ลิงปลดเชือกผูกออก ขึ้นต้นมะม่วงนั่งกินผลมะม่วงอยู่ หมอญตื่นขึ้นเห็นลิงอยู่บนต้นมะม่วง คิดว่าเราควรจะประโลมล่อจับมัน จึงกล่าว สหายหน้างามเอ๋ย เราเป็นนักเลงเล่นสะกาแพ้วเพราะลูกขาด เจ้าจงให้ผลมะม่วงหล่นลงเถิด เราจะได้บริโภคเพราะความเพียรของเจ้า ลิงได้ฟังดังนั้นจึงกล่าวว่า

อลิ กั วต มั สมุม อฏฺเตน ปสฺสสิ โกเต สุโตวา ทิฏฺฐิวา สุขุโขนาม มคฺคกฺโข สหายเอ๋ย ท่านสรรเสริญเราด้วยคำเท็จไม่จริงหนอ ขึ้นชื่อว่าลิงมีหน้างาม ท่านเคยได้ยินเคยได้ฟังหรือเคยได้เห็นที่ไหน ท่านหมอญ สิ่งไรท่านทำกะเรา แม้วันนี้ สิ่งนั้นก็ยังไม่ปรากฏในใจเราอยู่ ท่านไปสู่ร้านข้าวเปลือกมาแล้ว เชี่ยนตีเรา ผู้กำลังหิวถึง ๓ ที เรายะลึกลงถึงการนอนเป็นทุกข์นั้นได้ ถึงท่านจะให้เราเสวยราชสมบัติ ท่านอ่อนวอนขอผลมะม่วงกับเรา เราจะไม่ให้ท่านเลย เพราะเราถูกภัยจากท่านคุกคามแล้ว บุคคลมีปัญญารู้จักกับบุคคลใด ซึ่งไม่เป็นผู้ตระหนี่ควรจะผูกไมตรีเป็นมิตรสหายกับบุคคลนั้น

เมื่อลิงกล่าวอย่างนั้นแล้ว ก็เข้าสู่ป่าทึบโดยเร็วพลัน พระศาสดาทรงประชุมชาดกว่า หมอญในครั้งนั้นได้กลับชาติมาเป็นพระเถรแก่ ลิงได้กลับชาติมาเป็น

สามเณร พ่อค้าข้าวเปลือกได้กลับชาติมาเป็นเรือดภาคตดังนี้ นิทานเรื่องนี้ชี้ให้เห็นว่า วัตถุ แปลว่าหนอได้มีมานานแล้ว ดังเรื่องนี้เป็นอุทาหรณ์

๘. ในนิคโปตตชาดกก็มี วัตถุ ซึ่งแปลว่า หนอ ปรากฏอยู่ตั้งใจความย่อว่า ภิกษุแก่รูปหนึ่งให้ทารกบวชเป็นสามเณร สามเณรนั้นตั้งใจอุปัชฌาย์รับใช้สอยด้วยความเคารพเป็นอย่างดี ต่อมาสามเณรถูกโรคเบียดเบียนได้มรณภาพไป ภิกษุแก่ถูกความเศร้าโศกครอบงำเที่ยวปริเวนนาการอยู่ต้องเสี่ยงอันตราย พวกภิกษุจึงสนทนากันในโรงทานว่า ท่านทั้งหลายภิกษุองค์นั้น เมื่อสามเณรมรณภาพไป ได้เที่ยวเศร้าโศกปริเวนนาการ คงจะไม่ได้เจริญมรณสติกรรมฐาน พระศาสดาเสด็จมา ตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอประชุมสนทนากันด้วยเรื่องอะไร เมื่อทรงทราบแล้ว จึงตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย มิใช่แต่ในชาตินี้เท่านั้น แม้ในชาติก่อน เมื่อสามเณรนั้นมรณภาพแล้ว เธอก็เที่ยวปริเวนนาการอยู่ ทรงนำอดีตนิทานมาแสดงดังต่อไปนี้

เมื่อพระเจ้าพรหมทัต เสดยราชสมบัติในพระนครพาราณสี พระโพธิสัตว์ เสดยพระชาติเป็นท้าวสักกะเทวราช ชาวกาลิรัฐผู้หนึ่งเข้าไปหิมวันต์ประเทศ บวชเป็นฤๅษียังอัตภาพให้เป็นไปด้วยผลไม้น้อยใหญ่ อยู่มาวันหนึ่งพระฤๅษีผู้นั้น ได้เห็นลูกเนื้อตัวหนึ่ง แม่ตายที่ในป่า จึงนำมาเลี้ยงไว้ในอาศรม เมื่อเจริญเติบโตขึ้นมา มีรูปร่างสวยงามน่ารัก มหาดาบสทำการเลี้ยงดูลูกเนื้อดูลูกของตน วันหนึ่งลูกเนื้อนั้นบริโภคหญ้าเกินประมาณ อาหารไม่ย่อย จึงทำการกิริยาตายไป ดาบสเที่ยวปริเวนนาการรำพันเพื่อบุตรของเราตายแล้ว ท้าวสักกะเทวราชสอดส่องดูสัตว์โลกได้เห็นดาบสนั้น สังเวชสลัดใจจึงเสด็จมาประทับยืนบนอาศรม ตรัสว่า ท่านตามเศร้าโศกถึงผู้ใดซึ่งละโลกไปแล้วนั้น การตามเศร้าโศกถึงผู้นั้นไม่เหมาะสำหรับท่านผู้เป็นสมณะละเรือนมาบวชเป็นบรรพชิต ดาบสได้สดับถ้อยคำนั้นแล้ว จึงได้กล่าวว่า ดูก่อนท้าวสักกะความรักของมนุษย์ก็ดี ของเนื้อก็ดี เกิดในดวงใจ เพราะอยู่ร่วมกันมา ข้าพเจ้าไม่อาจที่จะไม่เศร้าโศกดังมนุษย์หรือสัตว์เดรัจฉานนั้นได้

ท้าวสักกะเทวราชได้ตรัสว่า บุคคลเหล่าใดร้องให้อยู่ก็ดี บ่นเพ้ออยู่ก็ดี ถึง บุคคลที่ตายไปแล้ว และผู้ที่จะตายในบัดนี้ สัตบุรุษกล่าวการร้องให้นั้นเปล่า ประโยชน์ ดูก่อนท่านผู้เป็นเฝ้าพันธุแห่งพรหม หากว่าบุคคลผู้ตายไปแล้วละไปแล้ว จะฟังเป็นขึ้นมาได้ เพราะการร้องให้หาญาติทั้งหลายที่ตายไปแล้วเพื่อให้คืนมา แต่ เพราะญาติเหล่านั้นไม่คืนมา เพราะการร้องให้เป็นแน่นอน ดังนั้นการร้องให้จึงเป็น โฆษะเปล่าประโยชน์

เมื่อท้าวสักกะกล่าวซ้ำอยู่อย่างนี้ มหาดาบสกำหนดได้ว่า การร้องให้ไร้ ประโยชน์ เมื่อจะทำการชมเชยท้าวสักกะเทวราชได้กล่าวคาถาว่า

อทิตติ วต มํ สนฺตํ สมตฺสิตฺตํ ว ปาวกํ วารินา วีย โอสฺสิจฺจํ สพฺพํ นิพฺพปาป
เย กลํ

พระองค์เอน้ำคือพระธรรม มารดอาตมาผู้เล่าร้อนให้สงบระงับความ
กระวนกระวายทั้งปวงแล้วหนอ เป็นเหมือนกันกับบุคคลเอน้ำมารดไฟที่ติดเปรียบ
ให้ดับ ฉะนั้นความโศกใดเสียดแทงหทัยอาตมา พระองค์ทรงถอนลูกศรคือความโศก
นั้นออกให้แล้ว พระองค์ได้บรรเทาความเศร้าโศกเพราะบุตรของอาตมาได้แล้ว ดูกร
ท้าวสักกะอาตมาผู้ถอนลูกศร คือความโศกได้แล้วปราศจากความเศร้าโศก ไม่ชุ่มมัว
ไม่ร้องให้เพราะได้ฟังถ้อยคำของพระองค์

ครั้งพระบรมศาสดา นำพระเทศนานี้มาแสดงจบลงแล้ว ทรงประชุมชาด
กว่า พระดาบสในครั้งนั้นได้มาเป็นภิกษุแก่ เนื้อได้มาเป็นสามเณร ท้าวสักกะเทวรา
ชได้มาเป็นเรตถาคต นี้แลฯ

๙. ในธรรมมัทธชชาดกก็มี วต ซึ่งแปลว่า หนอ ปราภฏอยู่ดังมีใจความย่อ
ว่า

เมื่อพระศาสดาประทับอยู่ที่เขตวันมหาวิหาร ทรงปรารภภิกษุโกหกรูปหนึ่ง
ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนี้จะเป็นผู้โกหกแต่ในบัดนี้เท่านั้นก็หามิได้ แม้

เมื่อก่อนเธอก็ได้เป็นผู้โกหกมาแล้วเหมือนกัน ทรงนำอดีตนิทานมาตรัสเล่าดังต่อไปนี้

ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เกิดเป็นนกแวดล้อมด้วยฝูงนก อาศัยอยู่เกาะกลางมหาสมุทร ครั้งนั้นพ่อค้าชาวเมืองกลีกรัฐพวกหนึ่งจับกาได้ตัวหนึ่ง แล่นเรือไปในมหาสมุทร เรือได้อัปปางท่ามกลางมหาสมุทร กาทัวนั้นได้บินไปยังเกาะนั้นแล้วคิดว่า เกาะนี้มีฝูงนกมากจำเราจะต้องอาศัยการโกหกแล้วจิกกินไข่และลูกนกเป็นสบายแน่ๆ การนั้นจึงบินลงท่ามกลางฝูงนกแล้วอ้าปากยื่นขาเดี่ยวบนแผ่นดิน นกทั้งหลายจึงถามว่า นายท่านชื่ออะไร กาทอบว่าเราชื่อทัมมิกะ นกถามว่า ทำไมท่านจึงยื่นขาเดี่ยวเล่า กาทอบว่า ถ้าเราเหยียบลงทั้งสองเท้าแผ่นดินก็ไม่อาจจะทรงไว้ได้ นกถามว่า ทำไมท่านจึงอ้าปากด้วยเล่า กาทอบว่า เราไม่กินอาหารอย่างอื่น กินแต่ลมอย่างเดียว ครั้นการพูดดังนี้แล้วจึงเรียกนกทั้งหลายมากล่าวว่า เราจะให้โอวาทแก่พวกท่าน พวกท่านจงฟังให้ดีแล้วกล่าวว่า

ธมฺมํ จรต าทโย ธมฺมํ จรต ภาทโว ธรรมจारी สุขํ เสต อสฺมิ โลกเ ปรมุหิจ

ท่านทั้งหลายผู้เป็นญาติ จงประพฤติธรรมสม่ำเสมอเถิด ความเจริญจะมีแก่ท่านทั้งหลายผู้ประพฤติธรรม ย่อมอยู่เป็นสุขทั้งในโลกนี้และโลกหน้า

ความในคานานั้นว่า ท่านผู้เป็นญาติทั้งหลายจงประพฤติธรรมมีกายสุจริตเป็นต้น ท่านทั้งหลายประพฤติครั้งเดียวแล้วอย่าทอดอัย อย่าหยุดอยู่ จงประพฤติเสมอๆ ที่เดียว ด้วยเหตุอย่างนี้ ความเจริญจะมีแก่ท่านทั้งหลายเป็นแน่นอน ผู้ประพฤติธรรมจะยืนเดินนั่งนอนก็เป็นสุขอย่างยิ่ง คือมีความสุขในทุกอิริยาบถ นกทั้งหลายมิได้รู้ว่า การพูดอย่างนี้หวังจิกกินไข่เมื่อจะสรรเสริญกาทุกศีลนั้นจึงกล่าวว่า

ภทฺทโก วตยํ ปกฺฐุ ทิไซ ปรมธฺมมิโก เอกปาเทน ติตฺฐุนฺโต ธมฺมเมวา นุสาสติ

งานนี้ดีจริงหนอ ประพฤติธรรมได้อย่างยอดเยี่ยม ยืนเท้าเดียวแสดงธรรม แก่พวกเรา เมื่อนกทั้งหลายพากันเชื่อกาตุศีลตัวนั้น แล้วกล่าวกับกันนั้นว่า ข้าแต่ นาย ในว่าท่านไม่บริโภคอาหารอย่างอื่นบริโภคแต่ลมอย่างเดียว ถ้ากระนั้นขอโปรด ดูแลไขและลูกน้อยของพวกข้าพเจ้าด้วย แล้วจึงพากันไปหาอาหาร ขณะเมื่อนก ทั้งหลายไปแล้ว กาทัวนั้นจึงจิกกินไขและลูกนกจนอิ่ม เมื่อนกกลับมาทำเป็นสงบ เสียง อ้าปากยืนเท้าเดียวอยู่ นกทั้งหลายกลับมาไม่เห็นลูกน้อยก็ส่งเสียงร้องแจ้งว่า ใครหนอกินลูกเรา มิได้ส่งสัยกานันเลยแม้แต่น้อย เพราะเชื่อว่าการนี้ประพฤติธรรม

วันหนึ่งพระมหาสัตว์ดำริว่า เมื่อก่อนในที่นี่ไม่มีอันตรายอะไรๆ เลย ตั้งแต่ กาทัวนี้มาอยู่ก็เกิดอันตรายบ่อยๆ เราจะต้องคอยจับให้จงได้ พระมหาสัตว์ทำเป็น เหมือนบินไปหาอาหารกินกับนกอื่นๆ แล้วกลับมายืนแอบอยู่ในที่กำบังฝ่ายกาเห็นว่า นกไปหมดแล้วก็ไม่สงสัย จึงลุกขึ้นไปจิกกินไขและลูกนก เสร็จแล้วกลับมาอ้าปากยืน เท้าเดียวอยู่ตามเดิม เมื่อนกทั้งหลายกลับมาพญานกก็เรียกประชุมนกทั้งหมด แล้ว กล่าววว่า วันนี้เราคอยจับผู้ทำการอันตรายแก่ลูกน้อยของพวกเราได้เห็นกาทัวนี้กำลัง จิกกินอยู่ พวกท่านจงมาช่วยจับกาทัวนี้ให้ได้ แล้วเรียกฝูงนกมาล้อมกาทัวนั้นไว้ ถ้า หากกาหนึ่งจะช่วยกันจับให้ได้ แล้วได้กล่าวว่า

นาสุส สีล วิชานาถ อานูาย ปัสสธ ภูตฺวา อณฺตฺวาจ ฉาเปจ ฌมฺโมธมฺโม
ติ ภาสติ

พวกท่านไม่รู้จักศีลของกานัน จึงพากันสรรเสริญกานันเพราะความไม่รู้ กา จิกกินไขและลูกนกแล้วยังพูดว่า เป็นผู้มึธรรม เป็นผู้มึธรรม ดังนี้

กาย่อมพูดคำอื่นอ้างวจา ย่อมทำกรรมอื่นด้วยกาย อันที่จริงกานันพูดแต่ ปากส่วนกายไม่ปฏิบัติตาม เพราะฉะนั้นจึงเป็นสัตว์ไม่ตั้งอยู่ในธรรม การพูด อ่อนหวานแต่ใจรู้ได้ยากเหมือนงูเห่าปากปิดร่างด้วยปล้องนอนอยู่ในปล้องฉะนั้น หรือ เหมือนคนทุศีลเอาธรรมบังหน้า คนโง่ไม่รู้จึงพากันยกย่องว่าเป็นคนดีในหมู่บ้านใน

นิคมจะนั่น ท่านทั้งหลายจงช่วยกันประหารกาตัวนี้ให้พินาศไป กาตัวนี้ไม่ควรอยู่ร่วมกับพวกเรา

ครั้นพญานกกล่าวอย่างนี้แล้ว ตัวเองโผล่ไปจิกหัวกาตัวนั้น บันดานนกตัวอื่นๆ ก็ประหารด้วยจะงอยปากเล็บเท้าและปีก กาตัวนั้นได้ถึงแก่กรรมความตายในที่นั่นเอง

พระศาสดาครั้งทรงนำพระธรรมเทศานี้มา ตรัสจบแล้วทรงประชุมชาดกว่า กาโกหกครั้งนั้นได้กลับชาติมาเกิดเป็นภิกษุโกหกครั้งนี้ ส่วนพญานกครั้งนั้นได้กลับชาติมาเกิดเป็นเวตถาคต นี้แลฯ

นิทานเรื่องนี้ชี้ให้เห็นว่า วต ซึ่งแปลว่า หนอ นั้นมีมานานแล้ว

๑๐. ในวิมาสาทชาดก คำว่า หนอ ซึ่งแปลว่า หนอ ดังมีเรื่องเล่าไว้ว่า

เมื่อพระศาสดา ประทับอยู่ที่บุพพารามพระโมคคัลลาเถร แสดงยมกปาฏิหาริย์ทำประสาทให้หวั่นไหว ยังภิกษุคะนองให้เกิดสังเวช ภิกษุทั้งหลายจึงประชุมกันกล่าวโทษของภิกษุพวกนั้นในโรงธรรม พระศาสดาเสด็จมาตรัสว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเหล่านั้นจะเล่นคะนองแต่ในบัดนี้เท่านั้นก็หาไม่ได้ แม้ในการก่อนก็เคยเล่นคะนองมาแล้วทรงเล่าอดีตนิทานว่า

ในอดีตกาล ในบ้านกาลิกคามตำบลหนึ่ง มีพี่น้องสองคน เห็นโทษในกามคุณออกบวชเป็นฤๅษีอยู่ในกลางป่าไม่ประกอบความเพียร มีความเกียจคร้านมากเที่ยวเล่นกีฬาต่างๆ ทำวสัฏกะเทวราชดำริว่า เราจะทำฤๅษีเหล่านี้ให้สังเวช จึงทรงแปลงเพศเป็นนกแก้วเสด็จมายังที่อาศัยของฤๅษีเหล่านั้นกล่าวว่า สุขุขั วต ชีวนุตติเยชชา วิคาสาทิโน ทิฏฐเสฐ วมุเม ปาสัสา สมุปลาเยว สุขตี ชนเหล่าใดที่บริโภคของอันเป็นเดน ชนเหล่านั้นสบายดีหนอ ย่อมได้รับความสรรเสริญในโลกนี้ ย่อมถึงสุคติในชาติหน้าดังนี้

พี่น้อง ๗ คน ได้เป็นภิกษุคะนองในบัดนี้ ส่วนทำวสัฏกะเทวราชก็คือเราตถาคต นี้แลฯ

๑๑. ในมณฑลชานก คำว่า วัต ซึ่งแปลว่า หนอ ก็มีปรากฏอยู่ดังนี้คือ
จิรสุตม์ วัต ปสุสามิ สหายม์ มณฑลารินิ สุกตาย มสุสุ กุตติยา โสภเต วัต

เมสชา

เป็นเวลานานแล้วหนอ เราเพียงเห็นสหายของเราประดับแก้วมณีที่คอ หาย
ของเรา แต่งหนดเสียเรียบร้อยดี.